

**"ייהוד" הוראת הדקדוק העברי
ככלי עזר להבנת המקורות**

אריה פלתימר

הקדמה

"והיה כי ישאלך בנך מחר לאמר מה זאת" (שמות יג, יד): מהי מטרתו של הספר הזה? האם אין הוא "עוד ספר" במכלול ספרי הלימוד הרבים הקיימים בתחום הוראת הלשון העברית? והרי – כך בוודאי יטען התלמיד הממוצע – על הראשונים אנו מצטערים, ואתה בא להוסיף עליהם?!

מבט חטוף בחומר יוכיח בעליל – כך אנו מאמינים – שאכן זאת הפעם לפנינו גישה שונה מזו המקובלת בדרך כלל בהוראת הלשון: לא עוד הסתפקות בדרך ההוראה השיגרית, אלא אף הזקקת החומר הנלמד למקורותינו הקדומים, החל בתורה ובמפרשיה המסורתיים, וכלה בלשון התפילה.

להבהרת הרעיון, הרינו להודיע בשער בת רבים, כי אין אנו חלוקים עקרונית על שיטת ההוראה הקיימת בפועל כיום. כוונתנו היא להוסיף נדבך משמעותי ביותר לעשייה הקיימת, ובכך לממש באמת ובתמים – הלכה למעשה – שתי מטרות הרשומות על הנייר בתוכנית הלימודים במקצוע זה¹.

1. (3 בתוכנית הלימודים): "התלמיד יכיר את רובדי הלשון העברית לתקופותיה השונות, ויהיה רגיל להזדקק למקורות, בייחוד למקרא ולספרות חז"ל (ההדגשה שלנו).

2. (6 בתוכנית הלימודים): "התלמיד יוקיר את הלשון כמורשת תרבות. במסגרת החינוך הדתי יתחנך התלמיד לאהבת הלשון כלשון הקודש" (ההדגשה שלנו).

פרק א דגש קל

1. בראשית ה, י: ויולד נח שלשה בנים את שם את חם ואת יפת.
מדוע רפויה האות **ב** במילה "בנים", והרי לכאורה דינה להידגש בדגש קל, כדין בגד כפת בראש מילה?
2. בראשית כה, כג: ויאמר ה' לה שני גויים (גויים קרי) בבטנך ושני לאמים ממעיך יפרדו ולאם מלאם יאמץ ורב יעבד צעיר.
גויים: מדוע רפויה ה-ג בראש המילה, והרי לכאורה היא שייכת לקבוצת בגד כפת? השווה, למשל, ל-כו, א ("גררה").

5. ויקרא כו, ג: אם בחקתי תלכו ואת מצותי תשמרו ועשיתם אתם.
 כו, טו: ואם בחקתי תמאסו ואם את משפטי תגעל נפשכם לבלתי עשות את כל מצותי להפרכם את בריתי.
 כו, יז: ונתתי פני בכם ונגפתם לפני איביכם ורדו בכם שנאיכם ואין רדף אתכם.
 א. מהו המכנה המשותף בין כל המילים המודגשות?
 ב. איזו מילה מהנ"ל חריגה, ובמה?
 ג. "מאי חזית דסמיק דמך טפי?" (= "מה ראית שאדום דמך יותר?"), דהיינו, מה פשר ה"הפליה" של מילה זו משאר חברותיה?

6. דברים יא, טו: ונתתי עשב בשדך לבהמתך ואכלת ושבעת. שולחן ערוך, הלכות קריאת שמע, סימן סא, סעיף כ: צריך ליתן ריוח בין תיבה שתחילתה בסוף תיבה שלפניה, כגון "בכל לבבך", "על לבבכם", "בכל לבבכם", "עשב בשדך", "ואבדתם מהרה", "הכנף פתיל", "אתכם מארץ".
 האם באמת תחילתה של תיבת "בשדך" זהה לסוף תיבת "עשב", והרי האחת היא ב דגושה חולתה ב רפויה? – כיו"ב לגבי "הכנף" – "פתיל".

7. דברים ו, ד: שמע ישראל ה' אלקינו ה' אחד. שולחן ערוך, הלכות קריאת שמע, סימן סא, סעיף ו: ... ויארץ בדליות של אחד שיעור שיחשוב שהקב"ה יחיד בעולמו ומושל בדי רוחות העולם ולא יארץ יותר מכשיעור זה ...
 רוב המקפידים על שמירת הלכה זו, מבטאים את המילה: "אֶחָד – אֶדְרֹם".

א. האם אכן מאריכים הם את הדליות, או שמא את תנועת הקמץ הקודמת לה?

ב. כיצד איפוא ניתן להוציא הלכה זו אל הפועל?

דברים ל, יט: העדתי בכם היום את השמים ואת הארץ החיים והמות נתתי לפניך הברכה והקללה ובחרת בחיים למען תחיה אתה חרעך.
 מדוע רפה האות פ במילה פנה, ואילו האות ב במילה בחיים דגושה, והרי הנסיבות בשתיהן שוות לכאורה? (שים לב לטעם שלפניהן).

פרק ב דגש חזק

1. שמות טז, ה: והיה ביום הששי והכינו את אשר יביאו והיה משנה על אשר ילקטו יום יום.
 מה פשר הדגש במילה הששי?
2. שמות יח, יא, יז: עֲתָה ידעתי כי גדול ה' מכל האלקים כי בדבר אשר זדו עליהם.
 ויאמר חתן משה אליו לא טוב הדבר אשר אָתָה עשה.
 מה פשר הדגשים במילים עֲתָה וְאָתָה.
3. שמות כה, לב: וששה קנים יצאים מצדיה שלשה קני מנרה מצדה האחד וכו'.
 הסבר את פשרו של כל אחד משלושת הדגשים במילה.
4. ויקרא טז, טז: וכפר על הקדש מטמאת בני ישראל ומפשעיהם לכל חטאתם וכן יעשה לאהל מועד השכן אתם בתוך טמאתם.

א. איזה מתוך חמשת הדגשים הינו החריג המובהק, ובמה?

ב. איזה מתוך ארבעת הדגשים הנותרים יוצא דופן, ובמה?

פרק ב
גזרת חפ"ן

1. בראשית ב, כא: ויפל אלקים תרדמה על האדם וישן ויקח אחת מצלעתיו ויסגר בשר תחתנה.
ראב"ע, ד"ה ויפל:

מהבנין הכבד הנוסף וכן וישב אותם אברם.

א. "הבנין הכבד הנוסף" הוא:

1. הפעיל.

2. פיעל.

3. התפעל.

4. בניין נוסף לשבעת הבניינים.

ב. שורש המילה "ויפל" הוא:

1. פלל.

2. נפל.

3. פול.

4. יפל.

ג. מצא את הפסוק, שחלקו ["וישב אותם אברם"] מצוטט על ידי ראב"ע (שים לב לניקוד ולהטעמה של הפועל "וישב").

ד. "וישב" [אותם אברם] שווה למשמעות הפועל ב:

1. מושיבי עקרת הבית.

2. והשיב לב אבות על בנים.

3. משיב הרוח ומוריד הגשם.

4. ושובבתי את ישראל אל נהו.

"לשון ברוטב" – אחד בפה ואחד בלב ...

(המשך לחלקי הדיבר)

לפניך מבעים לשוניים קצרים בליווי הגדרות קולעות (ולא כולאות!) המקנות להם משמעות נוספת.
נתח – במינוח מתחום חלקי הדיבר – כל מבע פעמיים: פעם אחת על פי המשמעות הראשונית העולה בדעתו של כל דובר עברית, ופעם נוספת על פי המשמעות הנוספת המתלווה למבע.

1. שקלתי אם לעשות דיאטה.

2. שם לבו לרזה בין השתיים:
שעה לדקה ולא לשנייה.

3. מילק שייק:
חלב עם נענע

4. פשט רגל:
כספו-מט

5. כופים עליו ועדת חקירה:
כורח ועדתו

6. בניו ערקו מהצבא:
אבי העורקים

ב. תיאור הפועל.
ג. תואר.
ד. שם עצם.

7. ויקרא ה' טו: והכהן המְשִׁיחַ תחתיו מבניו יעשה אתה חק עולם לה' כליל תקטר.
לאיזה חלק דיבר שייכת המילה מְשִׁיחַ, ומהי המשמעות המדויקת של מילה זו?

8. שבחין אסדר צפרא ורמשא לך, אלהא קדישא, די בְּרָא כל נפשא, עירין קדישין ובני אנשא, חיות בְּרָא ועופי שמיא (מתוך הפיוט "י-ה רבון").

מדוע שונה ניקוד המילה ברא (פרט לשינוי היגוייה של האות ב)?

ויקרא יג, ו: וראה הכהן אתו ביום השביעי שנית והנה כִּהָּה הנגע ולא פשה הנגע בעור וטהרו הכהן מספחת הוא וכבס בגדיו וטהר.

כיצד תסביר את חוסר ההתאמה לכאורה במין בין הנשוא (כִּהָּה – נקבה) לבין הנושא (הנגע – זכר)?

דברים א, יג: הִבּוּ לָכֶם אֲנָשִׁים חֲכָמִים וְנַבְנִים וַיִּדְעוּם לְשִׁבְטֵיכֶם וְאֲשִׁימָם בְּרֵאשֵׁיכֶם.

ש"י, ד"ה ואשמם:

חסר יו"ד למד שאשמותיהם של ישראל תלויות בראשי דייניהם שהיה להם למחות ולכוון אותם לדרך הישרה.